

Σπύρος Ἀσδραχάς:

«Δέν θά πρέπει ποτέ νά
οὔτε νά εὐχηθοῦμε σέ
ἡσυχία, τάξη καί

Ἔνας ἀπό τοὺς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τῆς νεότερης γενιᾶς τῶν ἱστορικῶν μας, ὁ Σπύρος Ἀσδραχάς, πρόσθεσε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ στὴν ἐργογραφία του δύο νέα σημαντικὰ βιβλία: τὴν ἐκτενὴ μελέτη «Ἑλληνικὴ οἰκονομία καὶ κοινωνία (1η-10ῆ αἰ.)» καὶ τὴν «Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας» τοῦ Γ. Τυπάλδου-Ἰακωβάτου, ἔκδοση μὲ εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια δική του. Μὲ ἀφορμὴ τὶς ἐκδόσεις αὐτές, ὁ συνεργάτης μας ἱστορικός Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης ἔθεσε στὸ Σπύρο Ἀσδραχά μιά σειρά ἐρωτημάτων, τὰ ὁποῖα –μαζὶ μὲ τὶς ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες ἀπαντήσεις– δημοσιεύουμε εὐθύς ἀμέσως.

Ἐπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Σπύρος Ἀσδραχάς διδάσκει σήμερα στὸ Παρίσι οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς νεότερης Ἑλλάδας (στὴν περίφημη *Ecole Pratique des Hautes Etudes* καὶ στὸ πανεπιστήμιο Paris I), ἐνῶ παράλληλα διευθύνει τὸ πρόγραμμα ἐρευνῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Ἱστορίας τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδας.

Κουβεντιάζουμε πολὺ κοντὰ στὴν ὥρα πού κυκλοφόρησαν δύο βιβλία μὲ τὸ ὄνομά σας: «Ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία» καὶ «Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας» τοῦ Γεωργίου Τυπάλδου-Ἰακωβάτου. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ βιβλία εἶναι συναγωγή μελετῶν σας, πού, χωρὶς νά εἶναι «ἀναδρομικὴ ἔκθεση» τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας σας, περιέχει μαζὶ μὲ τελευταῖες καὶ παλαιότερες μελέτες σας ξανακοιταγμένες: Ἔχουμε τώρα στὰ χέρια μας μεγάλο μέρος τοῦ «κατορθωμένου σώματος» πολύχρονων ἐρευνῶν πού ἀρθρώνουν ἓνα πλέγμα πολλαπλῶν ὑποθέσεων καὶ προσεγγίσεων τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου. Θά θέλατε, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, νά θυμηθεῖτε τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς πραγματικότητες πού διαμόρφωσαν τὶς εὐαισθησίες καὶ τὶς ἐπιλογές σας καὶ σὰς ὀδήγησαν στοὺς δρόμους τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας;

ΓΙΑ τὰ γραφτά, ἄς ποῦμε ἡπιότερα ὅτι θά θέλανε νά συμβάλουν στὴν ἀρθρωση αὐτοῦ τοῦ πλέγματος τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν προσεγγίσεων· γιὰ τὶς πρῶτες ἀφορμές πού μὲ στρέψανε πρὸς τὴν ἱστορία (ὄπως, ἄλλωστε, θά μοροῦσαν νά μὲ

ήσυχάσουμε, κανέναν άσφάλεια...»

στρέψουν άλλου) θά κάω λόγο στό βαθμό όπου συνιστοῦν στοιχεῖα ὄχι τῆς αὐτοβιογραφίας μου, ἀλλά μιᾶς συλλογικῆς βιογραφίας ὅπου πολλοί συνηλικιώτες θ' ἀναγνώριζαν τίς προσωπικές τους ἐμπειρίες, μάλιστα ὅσοι ζούσαμε τότε στή Λευκάδα – ἀπό τήν Κατοχή ὡς χοντρικά τά '50.

Λέγω Λευκάδα, ἄρα ἡ ἀναφορά στό Βαλαωρίτη εἶναι αὐτόματη: ὁ πρῶτος μου ποιητής ἀνασηματοδοτημένος ἀπό τήν Ἀντίσταση, ἀπ' αὐτό πού θά ὀνομάζουμε κυριολεκτικότερα «μυθολογία τῆς Ἀντίστασης». Γιατί δέν ἦταν μόνο ἡ προτομή του στό «Μποσκέτο», τά γεωγραφικά του σημάτα πού τά ἀναγνωρίζαμε κοιτώντας τ' ἀντικρινά βουνά καί πού καί πού περπατώντας, οὔτε μόνο κάτι κόρα μέ τήν «Ἀγραμπελη» καί τό «Σάν φύλλο κίτρινο καί μαραμένο»· ἦταν κυρίως ἐκεῖνα τά ὀνόματα πού θγαῖναν ἀπό τό ποίημα γιά νά περπατήσουν στά βουνά, οἱ Ἀστραλόγιαννοι, οἱ Κατσαντιωνάιοι, οἱ Βλαχαδαῖοι, οἱ Τζαβελαῖοι, τά ὀνόματα δηλαδή καί τά πρόσωπα τῆς Ἀντίστασης· ἦταν ἀκόμη ὁ Φωτεινός, ἄλλο τοπικό σύμβολο, τό «βόδι τό μανό», ὁ λαός πού τόν ξυπνοῦσαν τά κοινωνικά μηνύματα πού σκόρπιζε τό ΕΑΜ· νά μας λοιπόν σέ πλήρη κοινωνική λειτουργία τοῦ παρελθόντος, σέ πλήρη διαδικασία ἐξιδεολογισμοῦ, διαμόρφωσης ψευ-

δοῦς συνείδησης. Ἀπό δῶ ὡς τοῦς κλέφτες δέν ἔχει πολύ δρόμο. Ὁ δρόμος ἦταν πολὺς ἀπό τή διάψευση ὡς τή συγκρότηση ἀμυντικῶν μηχανισμῶν, ἀναπληρώσεων τῆς διάψευσης.

Τά πρῶτα τῆς μηνύματα ἤρθαν μέ τήν ἀλλαγὴ φρουρᾶς, μέ τήν παράδοση τῶν ὄπλων, ὅπως λέγανε τότε· ὕστερα τά τρόπαια, τά κομμένα κεφάλια πού κι αὐτά τά ἤξερες ἀπό τό τραγούδι καί σέ ξαναπήγαιναν σ' αὐτό, οἱ δίκες σκοπιμότητας, ὅπως τίς λέγανε: καί πάλι τά ὀνόματα πού θγαῖναν ἀπό τό ποίημα καί πήγαιναν τώρα ὄχι στά βουνά ἀλλά στίς φυλακές καί στό ἀπόσπασμα. Ἀπό κοντά ἤρθε ἡ πειθαρχία μέ τό γυμνάσιο, μέ τοῦς προσκόπους, μέ τά κατηχητικά, μέ τίς ἐθνικές τελετές, κάποτε μέ τήν καθαρεύουσα: ἔτσι φτιάχνονταν οἱ ἀμυντικοί μηχανισμοί πού σέ βοηθοῦσαν νά μείνεις ἔξω ἀπό ὅλα τοῦτα, νά ἀνακαλύψεις τήν «ἀντικουλτούρα», ὅπως θά λέγαμε σήμερα, τίς ἀντι-συμπεριφορές. Καί πάλι οἱ δρόμοι, μέ τή βοήθεια μιᾶς ἀναγκαστικῆς μοναξιάς, μποροῦσαν νά ὀδηγήσουν στήν ἱστορία. Καί πρῶτα ἡ ἀντικουλτούρα.

Τήν καθόριζε, καθὼς καί τίς ἀντισυμπεριφορές, τό περιεχόμενο τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς· ἤθελε νά εἶναι ὁ ἀντίποδάς τῆς. Καί καθὼς ἡ τελευταία ἦταν αὐτή πού ξέρουμε ὅλοι, ἡ ἀντικουλτούρα

δέν ήταν άλλο από τή συλλήβδην παιδεία πού αναπηδοῦσε από τίς τυχαίες αναγνώσεις, μερικέσ τους απαγορευμένες, καί πού δέν οργανωνόταν ποτέ σέ συστηματική σπουδή. Οί αντισυμπεριφορές πάλι ὀρίζονταν ἀρνητικά ἀπό τίς ἐθιμοτυπικές συμπεριφορές πού ἴσχυαν στό σχολεῖο (ἀπαγόρευση νά κυκλοφορεῖς τό βράδυ, κούρεμα τῶν μαλλιῶν, τό πλήγκιο μέ τήν κουκουβάγια, ὑποχρεωτικός ἐκκλησιασμός, τά σχεδόν ὑποχρεωτικά καθηγητικά). Κοντολογίς ἡ μή προσαρμογή στήν ἐπίσημη πρακτική καί ἀξιολογία δέν ἦταν στό βάθος ἄλλο ἀπό μιά προσαρμογή σέ ἐπίσης καθιερωμένες ἀξιολογίες καί πρακτικές, τίς ὁποῖες ἐξυμνοῦσε στό ἐπίπεδο τῶν κενῶν λόγων ἡ σχολική ἀγωγή: ἔτσι μαθαίναμε νά ξεχωρίζουμε τήν πραγματικότητα ἀπό τό ιδεολογικό της ἀπέικασμα καί νά ἀποκτοῦμε συνείδηση τοῦ ἐθνικοῦ ψεύδους· καί σ' αὐτό βοηθοῦσαν θετικά μέ τόν ὑπαινικτικό τους λόγο ἡ μέ τήν προ-

---

«ἡ ἀντικουλτούρα δέν ἦταν ἄλλο ἀπό τή συλλήβδην παιδεία πού ἀναπηδοῦσε ἀπό τίς τυχαίες ἀναγνώσεις, μερικέσ τους ἀπαγορευμένες...»

σωπική τους συμπεριφορά κάποιοι ἀπό τούς ἀδιόρθωτους ἀνατροπείς, ἡ τυραννισμένη γενιά τῶν δασκάλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Στή μικρή μας πόλη ἐβρισκες νά διαβάσεις (ὄχι βέβαια στή σχολική βιβλιοθήκη, μή «χρηστική», οὔτε στήν κλειστή τότε δημοτική): τά δύο βιβλιοπωλεῖα τροφοδοτοῦνταν ἐπαρκῶς ἀπό τίς ἐκδόσεις Γκοδόστη, Ἄετοῦ, Ἰκαρου, ἀπό τά Νέα Βιβλία, Κολλάρο καί τά ὅμοια· τά Νέα Βιβλία σταμάτησαν φυσικά γρήγορα, ὑπῆρχαν ὅμως στίς ἄλλες φλέβες, στά λιγοστά, περισσότερα ἢ πολλά βιβλία πού βρισκόνταν στά σπίτια (μαζί μέ κάτι ἀποκόμματα ἀπό τό λαϊκό πανεπιστήμιο τῆς «Ἐλευθερῆς Ἑλλάδας» ἡ τή μετάφραση τοῦ Ἐπιταφίου ἀπό τόν Παναγή Λεκατσά, ὁλόκληρη σελίδα στό «Ριζοσπάστη»). Ὅλα τούτα κυκλοφοροῦσαν ἀπό χέρι σέ χέρι καί, στήν παρέα μου, ἕνα-δύο εἶχαν γίνει καί σχολικά ἐγχειρίδια στίς μεγάλες τάξεις: τό Μικρό Φιλοσοφικό Λεξικό, ἡ Ἱστορία τοῦ Γιάννη Ζεύγου, ἡ Διπλωματική Ἱστορία τοῦ Ποτέμκιν. Καί ἔτσι ἡ πρόκληση πήγαινε μαζί μέ τήν ἀνάγκη νά φτιάχουμε μιά ἐρμητική γλώσσα πού νά ἀποκρύβει μερικέσ ἀπό τίς πηγές τῆς παιδείας μας. Ὑπῆρχε ὅμως καί ἡ νόμιμη πρόκληση: νά ἐτοιμάζεσαι στή γραμματολογία ἀπό τό Μυλλέρο καί ὄχι ἀπό τό Γαρδία, νά ἐμφανίζεσαι στήν τάξη μέ ἕνα

Μιστριώτη καί ὄχι μέ τό σχολικό κείμενο· προκλήσεις βέβαια ἀχρεΐαστες, ὅταν εἶχες τήν τύχη, ὅπως τήν εἶχα, νά μαθαίνεις στήν τετάρτη τοῦ γυμνασίου ἀπό τόν ἴδιο σου τόν καθηγητή τῶν μαθηματικῶν, τό Γιάννη Παπαδάτο, τή γεωμετρία τοῦ Ἐ. Γιαννίδη, ἀντίποδα τοῦ Μπαρμπαστάτη.

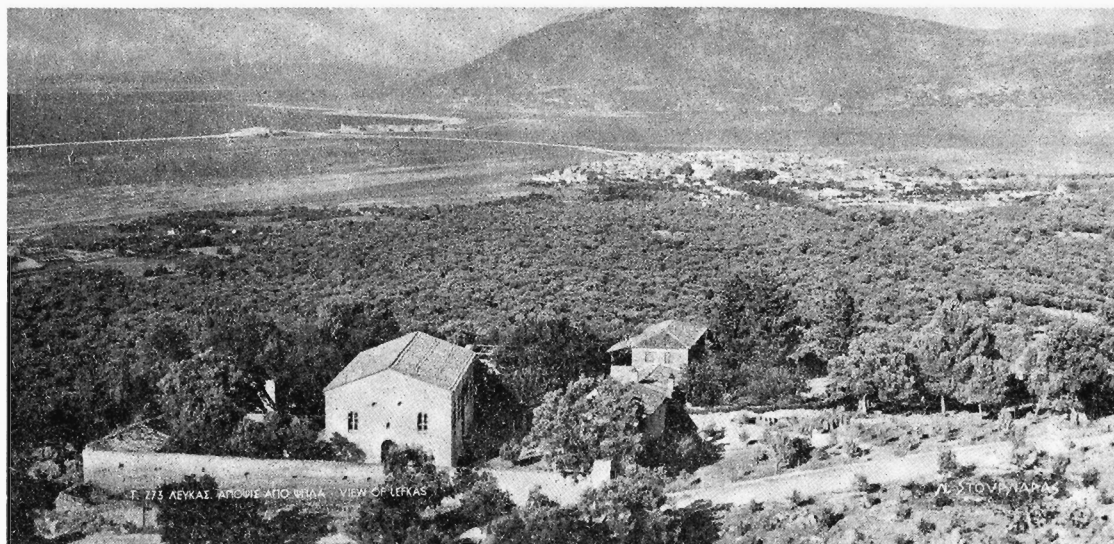
Μέσα στίς ποικίλες ἀναγνώσεις, στίς ὁποῖες πρυτάνευαν φυσικά οἱ λογοτεχνικές, τά περιοδικά δίναν κάποιο στίγμα ἐπικαιρότητας καί ἄπλωναν τό consensus σέ ἀπίθανα ὄρια: ἀπό τή μιά μεριά οἱ «Ἀκτίνες» κι ἀργότερα ἡ «Ἑλληνική Δημιουργία» κι ἀπό τήν ἄλλη ἐκεῖνα πού ἐμπαιναν στό ἀπέραντο κύκλωμα τῆς ἀντικουλτούρας καί ὅπου δίπλα στά «Ἐλεύθερα Γράμματα» συγκατοικοῦσαν ἡ «Νέα Ἐστία», ὁ «Αἰώνας μας» ἡ «Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση»· ἀκόμη, οἱ ἐπιφυλλίδες τῆς «Μάχης» (ὅπου καί πρωτοεῖδα τό ὄνομα Ἀπόκαυκος –σέ κείμενο τοῦ Βέη, ἐξυπακούεται) καί, αὐτονόητο, τοῦ «Βήματος» (ὅπου οἱ προτιμήσεις μου ἄρχιζαν ἀπό τό Βενέζη καί κατέληγαν στό Δημαρά, γιά νά ἀποκρυσταλλωθοῦν σύντομα σ' αὐτόν). Μαζί μέ τίς «Ἀκτίνες» (διακηρύξεις χριστιανῶν ἐπιστημόνων καί τά ρέστα), τά καθηγητικά, τούς πανηγυριώτικους λόγους, ἦταν ἐπόμενο νά ἀπορρίπτεται καί ὁ Παπαδιαμάντης, ἐνῶ (ἐλέω «Ἐλεύθερων Γραμμάτων») διασωζόταν ὁ Κόντογλου καί ἀναγόταν σέ ἀξία ὁ Βλαχογιάννης, γιατί οἱ ταπεινωμένοι καί καταφρονεμένοι τοῦ ἐνός (ἀντάμα μ' ἐκείνους τοῦ Ντοστογιέφσκη) καί τά παλικάρια τά καλά τοῦ ἀλλουνοῦ ταυτίζονταν μέ ἄλλα πρόσωπα πού ὀλοκληρώνονταν θετικά στό Διγενή τοῦ Σικελιανοῦ (ἄλλος προγραμμένος) ἡ στή «Φωτιά» τοῦ Δημήτρη Χατζῆ καί (σέ «πανανθρώπινη» διάσταση) στόν Ζάν Κριστόφ καί στό «Χωρίς ἄνασα» (μέ πολύ καλή θέληση πού δέν

«στό Παρίσι εἶδα κι ἄκουσα ἀνθρώπους πού τούς εἶχα γνωρίσει ἀπό τό παράθυρο πού μᾶς ἄνοιξε ὁ Δημαράς»

ἔφτασε γιά τό «Πῶς δενότανε τ' ἀτσάλι» καί δέ χρειαζόταν γιά τήν «Πεῖνα» –ἴσως γιατί δέν ἤξερα τότε ὅτι ὁ Χάμφουν ἦταν δοσίλογος). Μέσα, λοιπόν, στίς ποικίλες ἀναγνώσεις ἐπεφταν ἄταχτα κάτι ὀνόματα ὅπως Σάθας, Ἄμαντας, Λουνατσάροσι, Κορδάτος, Παπαρηγόπουλος (ἀπό νωρίς λόγω Βουλγάρων), Βέης, Καμπάνης, Μαχαίρας, Βλαντής (τοπικοί ἱστοριογράφοι) καί πάει λέγοντας, πού μέ τά γραφτά τους, ὅσα πέφτανε στά χέρια μου, μοῦ ὑπέβαλλαν τήν ἰδέα

Λευκάδα. Άποψη από ψηλά

ένός ιστοριογραφικού συνόρου που ξεχώριζε τους μὲν ἀπὸ τοὺς δὲ καὶ ἄφηνε γενικῶς ἐκτὸς συνόρου κάποιο ἀπὸ τὰ βιβλία πού μέ εἶχαν ἐντυπωσιάσει (εἴτε ἦταν ἡ Ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τοῦ Ἀλμπέρ Ματιέ εἴτε ἦταν ἡ Καταγωγή τῆς οἰκογένειας) ἢ ἀπὸ ἄλλα πού εἶχα ἀγαπήσει. Κάποιο σούρουπο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1949 ἔλαβα τὴν Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Κ. Θ. Δημαρά: νομίζω ὅτι ἀπὸ κείνη τῆ στιγμή καὶ ὕστερα τὸ σύννορο ἄρχιζε νὰ παίρνει ἄλλη κατεύθυνση, πράγμα πού τὸ συνειδητοποίησα λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅταν στὸ ἀθηναϊκὸ πανεπιστήμιο ξανάρχιζε ἡ ἴδια διαδικασία «ἀποστασιοποίησης» πού τὴν πρώτη τῆς γλύκα τὴν εἶχα πάρει στὸ γυμνάσιο τῆς Λευκάδας.

Ἡ Λευκάδα μαζί μέ τίς φλέδες τῶν βιβλίων καὶ τὸ παιχνίδι τῆς ἀρνησης μού ἔδωσε ἓνα δάσκαλο πού ζοῦσε τὴν παιδεία του ὡς συγκίνηση: τὸν ἱστορικό Παναγιώτη Ροντογιάννη, ἓναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους Ἑλτανήσιους· τοῦ χρωστώ, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, τὴ γνωριμιά μου μέ τὴν ἀρχαικὴ ὕλη. Αὐτά, ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς συλλογικῆς βιογραφίας: ψυχολογικὲς προϋποθέσεις πού μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν καὶ πρὸς τὴν ἱστορία, ψυχολογικὲς ἐτοιμότητες πού, μαζί μέ τὴν ἐπενέργεια τῶν ἰδεολογημάτων, μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν πρὸς τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία· ἀπὸ κοντὰ οἱ διαθεσιμότητες τοῦ τόπου, τὸ ἀρχαιοφυλακεῖο του μέ τὸν ἀφοσιωμένο του διευθυντή, τὸ Γιώργο Παρίση, οἱ τυχαῖες συναντήσεις μέ κάποια βιβλία, ἢ ἀκτινοβολία ἐνός δασκάλου καὶ, περισσότερο, οἱ δεκτικότερες μᾶς κοινωνίας, κριτικῆς, διαλυτικῆς μέσω τοῦ σατιρικῶν τῆς πνεύματος, δίκαιης.

Στὴν Ἀθήνα συνάντησα κι ἄλλους πού ἀπὸ

ὁμολογούς ἢ διαφορετικούς δρόμους φτάνανε στὴν ἱστορία. Φτιάξαμε «πρόσκαιρες» συναθροίσεις, τὸ «Νέον Ἀθηναῖον», ἓνα τυπικὰ ἀχρωμο «περιοδικὸν σύγγραμμα», ἢ στήσαμε φιλίες πού κρατοῦν καὶ πήραμε τὴν ἴδια πορεία πλεύσης: οἱ τελευταῖοι ἐπιχειροῦμε σήμερα, ἀργά, νὰ δγάλουμε ἓνα ἄλλο καὶ διαφορετικὸ, τὰ «Ἱστορικά», ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ, ὁ Βασίλης Παναγιωτόπουλος κι ὁ ὑποφαινόμενος στῆς ἐκδόσεις «Μέλισσα». Κάποια στιγμή, στὰ 1960, ὕστερα ἀπὸ μιὰ περιπλάνηση στὸ «λόγιο» ἐπαγγελματισμὸ, φάνηκε ὅτι ἀράζω στὴν ἔρευνα, στὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, μέ τὸ ὅποιο ὁ Κ. Θ. Δημαράς μᾶς ἄνοιγε ἓνα παράθυρο στὸν κόσμο. Τὸ '65 φύγαμε μέ τὴ γυναίκα μου γιὰ σπουδὲς στὸ Παρίσι· προγραμματίσαμε τρεῖς χρόνια καὶ γίνανε μιὰ ζωὴ. Ἐκεῖ εἶδα κι ἄκουσα ἀνθρώπους πού τοὺς εἶχα γνωρίσει ἀπὸ τὸ παράθυρο πού μᾶς ἄνοιξε ὁ Δημαράς· εἶδα καὶ τί σημαίνει νὰ μὴ λησμονεῖς τὴν Ἰθάκη πού σου ἔδωσε τὸ ὠραῖο ταξίδι -γι' αὐτὴ μιλούσαμε ὧρες καὶ ὧρες μέ τὸ Νίκο Σδορωῶνο. Κάνοντας τὸ «τραγέτο» Παρίσι-Ἀθήνα, δέν ἔχω τὴν αἴσθηση πὼς φέρνω καμιά ραμάτεια: τὸ μάθημα πού πήρα ἀπὸ τὴν ὅποια οἰκειότητα ἔχω μέ τὴν ἐπιστῆμη μου συνίσταται στὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ ραμάτεια τοῦ ἱστορικοῦ, αὐτὴ πού μπορεῖ νὰ περάσει στὴν ἀγορά, εἶναι φευγαλέα, δὲ σου ἀνήκει· πρόκειται γιὰ τὴ μετάδοση τῆς αἴσθησης ὅτι ζοῦμε σὲ πολλοὺς χρόνους καὶ βίνουμε διαφορετικὲς χρονικὲς ποιότητες τὴν ἴδια στιγμή. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἱστορία ὡς ἐπιστῆμη εἶναι δράση· κ' ἐγὼ ξέρω πολὺ καλά ποιὰ εἶναι τὰ ὄρια τοῦ περιθωρίου στὸ ὅποιο, μαζί μέ ἄλλους, εἶμαι ταγμένοι: ἀπομένουν οἱ ἐπίμονες ψευδαισθήσεις, τὸ ἄλατι τῆς

ζωής, δηλαδή ή διαλεκτική μας σχέση με την κοινωνική αδράνεια –θά έλεγα την «εθνική» μας αδράνεια.

Μιά ερώτηση, πού θά μπορούσε νά είναι έκκληση γιά «λόγο περί τής μεθόδου»: τί θεωρήσατε ότι πρέπει νά συνεχίσετε από τά κατορθωμένα τής νεοελληνικής ιστοριογραφίας και ποιούς άλλους δρόμους ήταν ανάγκη νά αναζητήσετε;

ΔΕΝ είχα ποτέ τή φιλοδοξία νά σημαδέψω μέ τό κόκκινο μολύβι ό,τι έτυχε νά γνωρίσω από τήν εθνική μας ιστοριογραφία. "Όπως κάθε γνωστι-

«ζοῦμε σέ πολλούς χρόνους και διώνουμε διαφορετικές χρονικές ποιότητες τήν ίδια στιγμή»

κό κεφάλαιο, είναι άναξιοποίησιμη είτε ως καταγραφή του όντολογικού τμήματος τής ιστορίας είτε ως άντικείμενό της. Όπωςδήποτε δέν είχα στό σύνολό της τήν επιθυμητή έμβέλεια, ύποδείκνυε συνεπώς τά πεδία σά όποια θά έπρεπε νά δοκιμαστεί ό ιστορικός, χωρίς ή ίδια νά τά έχει πάντοτε ύποψιαστεί, τά ύποδείκνυε μέ τίς σιωπές της· άλλοτε καλλιεργούσε τό έδαφος και όριζε τά έπιμέρους πεδία οργανώνοντάς τα σέ γνωστικές άλληλουχίες και φορτίζοντάς τα μέ θεωρητικό στοχασμό. Θήτεψα σέ άποφασιστικές χρονικές στιγμές σέ ένα κλίμα πού έμφύχωνε ό Κ. Θ. Δημαράς και τό κατεύθυνε προς τήν τελευταία έκδοχή: δέν έγινα ιστορικός τής παιδείας μας, αλλά αυτό είναι λεπτομέρεια. Κάποια στιγμή θεώρησα ότι ή μελέτη του έμπορίου τόν ιη' αιώνα θά πρόσφερε ένα κλειδί γιά τήν κατανόηση του «καπιταλισμού» μας: ήμουν και πάλι μέσα στην κατορθωμένη ιστοριογραφία μας –δηλαδή στην «Θεσσαλονίκη» του Σβορώνου και στην «Αύγη» του Μάξιμου. Θά μπορούσα νά είδικευθώ στην ιστορία του έμπορίου: κάποια στιγμή θέλησα νά μάθω τί σημαίνει έμπορος· μελέτησα ένα προσωπικό παράδειγμα, έναν τύπο έμπόρου και basta. Γιατί τά λέγω αυτά: γιά νά πώ ότι ή ιστοριογραφία μας, ένα μέρος τής ιστοριογραφίας μας, προσφέρει σέ έργασίες «συνέχειας» πού όδηγούν σέ άποκρυσταλλώσεις, σέ τελειότερες άκόμη άποδεσμεύσεις των μηχανισμών πού οί ίδιες άποκάλυψαν· αν έγώ προσωπικά δέν πολυαισθάνομαι άνετα σ' αυτό πού λέμε «περαιτέρω έρευνα» των ίδιων πραγμάτων, τούτο είναι άλλη ιστορία πού δέν ύποχρεώνει κανένα. Είτε όμως δίνει είτε δέ δίνει άφορμές ή ιστοριογραφία μας γιά τήν άνίχνευση παρθένων (γιά μάς) πεδίων, αυτά ύπάρχουν: ένα τους, ή

λογική των μηχανισμών και ή πραγματικότητα τής ιστορίας· προσπάθησα νά δώ μιά έκφραση των πρώτων σέ ένα διδλιαράκι γιά τους μηχανισμούς τής άγροτικής οικονομίας στην τουρκοκρατία και θά ήθελα νά φτάσω κάποτε στή σύζευξη.

Και γιά νά συμπληρώσουμε τήν ερώτηση: πέστε μας δυό λόγια γιά τό τυχαίο και τό έπιλεγμένο στή θεματολογία των έρευνών σας.

ΑΝ αφήσουμε στην άκρη τίς «ληηλατικές» συνήθειες πού μάς κάνουν νά διαλέγουμε τό «άγνωστο» από ένα σύστημα πληροφοριών –όπως είναι ένα άρχείο-, δέν πολυκαταλαβαίνω τή διάκριση άνάμεσα στό τυχαίο και στό ήθελημένο: καθένas μας έχει στό κεφάλι του ένα πλέγμα ύποθέσεων (αν ύπάρχει κάτι τό ήθελημένο είναι άκριβώς ή όργάνωση και ή ανάγκη γιά έλεγχο αυτών των ύποθέσεων)· ή ιστορική μαρτυρία δίνει τήν άναγκαστική της άπάντηση σέ κάποια από τά τμήματα αυτού του πλέγματος, οργανώνει, δέν ύποβάλλει, τή θεματολογία –ή θεματολογία προϋπάρχει ως γνωστική άπαίτηση.

Τυχαία είναι κάποτε ή εύρεση τής μαρτυρίας: Τό χειρόγραφο τής 'Ιστορίας τής 'Ιόνιας 'Ακαδημίας τό βρήκαμε τυχαία μέ τό Βασίλη Παναγιωτόπουλο ψάχνοντας ένα άρχείο. "Αν δέν τό βρήκαμε δέ θά τό παρουσίαζα. Τό εύρημα όμως δέ μέ έκαμε νά γράψω μιά ιστορία του ιονικού πανειστημίου ούτε νά άσχοληθώ μέ τή βιογραφία του συγγραφέα του χειρογράφου –τό ένα και τό άλλο δέν άποτελοΰσαν γιά μένα γνωστική άπαίτηση. Χρησιμοποίησα τό μήνυμα του χειρογράφου στό βαθμό όπου έδινε άπαντήσεις σέ ένα πλέγμα ύποθέσεων πού είχα στό κεφάλι μου, δέν τό έκαμα άφορμή γιά νά καταλήξω σέ μιά θεματολογία του τύπου «βίος και έργα του Γεωργίου Τυπάλδου».

"Όλα αυτά τά χρόνια των τριών δεκαετιών πού δουλεύετε στην ιστορική έρευνα και στην ιστορική παιδεία, θά θέλατε νά μάς πείτε πού ή προσπάθεια αυτή συναντιέται μέ τά μεγάλα ή τά μικρότερα προβλήματα πού έξησε και ζει ή κοινωνία μας; Γενικότερα, και άνεξάρτητα από τίς κοινωνικές συνειδητοποιήσεις, ποιές είναι οί δυνατότητες αλλά και οί πραγματικότητες παρέμβασης των ιστορικών στό κοινωνικό γεγονός;

ΠΑΡΕΜΒΑΙΝΕΙ ό ιστορικός στό κοινωνικό γεγονός στό βαθμό όπου τό γεγονός αυτό είναι και πολιτισμικό· στό βαθμό όπου τό γεγονός αυτό έννοιολογείται. Παρεμβαίνει είτε τροφοδοτών-

τας τήν ιδεολογία είτε συμπεριφερόμενος ως ιστορικός, έχοντας δηλαδή συνείδηση του φαινομένου και της λειτουργίας της ιδεολογίας και έχοντας συνείδηση ότι και ο ίδιος είναι φορτισμένος απ' αυτή: προσπαθεί δηλαδή να λειτουργήσει απο-ιδεολογοποιητικά –ας μου επιτραπεί ή

«τό παρόν τρέχει γρηγορότερα από τις έρευνες· εκείνο πού τρέχει αργότερα είναι τό μάγμα τών αντίληψεων μέσω τών όποιών αντιμετωπίζουμε τό παρόν»

λέξη. Μέσα στά όρια της απήχησής του, εισάγει έρμηνευτικές προτάσεις πού μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην κατανόηση του «κοινωνικού γεγονότος», συνεπώς και στη στάση πού παίρνουμε απέναντί του· κυρίως, εισάγοντας τις προτάσεις αυτές διαφοροποιεί τους νοητικούς μηχανισμούς τών όποιων είμαστε φορείς (για να μην παραλαιήνουμε φόρα: είναι δυνατό να διαφοροποιήσει τους νοητικούς μηχανισμούς –και πάλι ή διάσταση ανάμεσα στη λογική και στην πραγματικότητα)· εισάγοντας αυτές τις προτάσεις μπορεί να συμβάλει στη διεύρυνση τών συνειδότην μας. Όλα τούτα, στην ιδανική τους διάσταση, εκφράζουν τή λογική της ιστορίας ως γνώσης, ως διαδικασίας της γνώσης και βρίσκονται φυσικά σε έμμεση συνάρτηση με τά μικρά ή μεγάλα προβλήματα της κοινωνίας μας. Άλλά τό ζήτημα δέν είναι να αποκατασταθεί ή σχέση, πού έτσι κι άλλως υπάρχει, ανάμεσα στα ενδιαφέροντα του ιστορικού και στα προβλήματα της κοινωνίας του, αλλά να αναζητήσουμε σε ποιο βαθμό ο ιστορικός άσκει, του επιτρέπεται να άσκησει, μία συνειδητή παρέμβαση στην κοινωνία του· κι αν επιχειρεί τήν παρέμβαση αυτή, σε ποια όπτική τήν επιχειρεί: στην όπτική της ιδεολογικής ή της γνωστικής χρήσης της ιστορίας; Για να γίνεται τό δεύτερο προϋποτίθεται ότι υπάρχει κοινωνική ανάγκη της ιστορίας ως έπιστήμης και όχι κοινωνική ανάγκη της ιστορίας ως ιδεολογήματος. Η παρέμβαση αυτή, ή συνειδητή, θετική παρέμβαση δέν έγινε με τρόπο ώστε οι πολλές προσωπικές παρεμβάσεις να ένορρηστρωθούν σε μία συμφωνία, προφανώς γιατί δέν υπάρχει ή κοινωνική ανάγκη για ιστορία.

Άλλά εδώ πρόκειται για ένα εύκολο άλλοθι: ή ανάγκη δέν υπάρχει στο επίπεδο όσων έλέγχουν τους μηχανισμούς μέσω τών όποιων διαμορφώνεται ή κοινωνική συνείδηση, από τους φορείς δηλαδή της έξουσίας, όπως αυτή κεντρώνεται και όπως καταμερίζεται· αυτό δέ σημαίνει ότι ή

ανάγκη δέν υπάρχει «αντικειμενικά», ότι δηλαδή ή κοινωνία μας ως πραγματοποιητικό δεδομένο δέν ένχει τις δυνάμεις, τις ανάγκες πού οδηγούν σε πολιτισμικά αιτήματα, ανάμεσα στα όποια και ή δίωση της ιστορίας ως γνωστικής διαδικασίας. Άπομένει στους ιστορικούς, σε όλους τους κοινωνικούς έπιστήμονες, να καταστήσουν συνείδηση τήν ανάγκη αυτή, να μεταγράψουν, σε τελευταία ανάλυση, σε πολιτικό στοχασμό, άρα σε δράση, όχι άπλως όποιες «δεδειχόττες» ανόδονται από τήν έρευνα τους, όσο τή λογική πού όρίζει τόν τρόπο με τόν όποιο προσεγγίζουν τό αντικείμενό τους: τίθεται δηλαδή τό αίτημα της διαφοροποίησης τών νοσοτροπιών. Γι' αυτό είναι χαμένο τό παιχνίδι της παρέμβασης του ιστορικού, κάθε φορά πού αυτή όρίζεται από αντίληψεις του τύπου: «να μάθουμε τή σύγχρονη ιστορία μας πού, σαν πλιό κοντινή μας, μάς βοηθά να έπιλύσουμε προβλήματα του παρόντος»· τό έργο τό παρόν τρέχει γρηγορότερα από τις έρευνες· εκείνο πού τρέχει αργότερα είναι τό μάγμα τών αντίληψεων μέσω τών όποιών αντιμετωπίζουμε τό παρόν, δηλαδή μέσω τών όποιών προσαρμόζομαστε στο παρόν και ζούμε τήν ώραία σχιζοφρένια της αναντιστοιχίας ανάμεσα σε οικονομικές, κοινωνικές και ιδεολογικές δομές, αναντιστοιχία για τήν όποια θά μάς μιλήσει ο Φίλιππος Ήλιού τό Σεπτέμβρη του '83 στο συνέδριο ιστορίας πού οργανώνει τό Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών, θέλοντας κι αυτό να συμβάλει στην παρέμβαση τών ιστορικών στην κοινωνία τους και στα προβλήματά της.

Έχετε μιλήσει για δύο άξονες πού πρέπει να ακολουθούν ή στρατηγική και οι πραγαματώσεις της νεοελληνικής ιστοριογρα-

«σημασία δέν έχουν τόσο τά οργανωμένα δήματα όσο τά παραστρατήματα»

φίας: έγγραφη του έλληνικού ιστοριογραφικού φαινομένου στην ευρωχωρία του ευρωπαϊκού και του παγκόσμιου όμόλογού του, και από τήν άλλη μεριά σύνδεση, ένσωμάτωση της ιστορικής έρευνας, με τήν άμεση και πολύτροπη ανακοίνωση τών αποτελεσμάτων της, στο πολιτισμικό φαινόμενο, στην προσπάθεια για τόν προσδιορισμό και τή δίωση μιας πολιτισμικής ταυτότητας. Έδώ ίσως χρειάζεται να μάς μιλήσετε για τήν «έγρηγορηση πνεύματος» πού φέρνει ή έρευνητική διαδικασία και τήν «αΐθηση της ιδιάζουσας λειτουργίας

του χρόνου» που φέρνει ή ιστορική παιδεία μέσα κι έξω από τή σχολική διαδικασία. Νομίζετε ότι τά θήματα τής ιστορικής έρευνας και τής ιστορικής παιδείας στον τόπο μας, αλλά και τά αίτούμενα τής κοινωνίας μας είναι προς τήν κατεύθυνση αυτή;

ΩΣ προς τά αίτούμενα τής κοινωνίας μας δέν έχω παρά νά παραπέμψω στά προηγούμενα: τό ζήτημα δέν είναι νά γραδάrouμε τής άδράνειες, αλλά νά ποντάrouμε στίς κινητικότητες μέσω τής αισιοδοξίας που υποβάλλουν οί επίμονες ψευδαισθήσεις, δηλαδή ή βίωση τής λογικής τής ιστορίας που σου λέει ότι έτσι κι αλλιώς οί Μήδοι θά περάσουν, αλλά εκείνο που, όσοι Μήδοι κι αν περάσουν, θά φυλάνε οί άνθρωποι είναι οί Θερμοπύλες. Κι όλα τούτα όχι γιατί τάχα, στίς ερχόμενες γενιές, δέ θά υπάρχουν Μήδοι και θά πουν τά παιδιά των εγγονιών μας, όπως λέγανε για μας οί τρισαπό μας ότι θά πούμε: «και τώρα ήσυχάσαμε»· αλλά γιατί ακριβώς δέ θά πρέπει ποτέ νά ήσυχάσουμε, ούτε νά ευχηθούμε σε κανέναν ήσυχία (άρα τάξη και ασφάλεια), γιατί θά ξέρουμε (κ' είναι δουλειά τής ιστορίας νά τό πει μέ χίλιες γλώσσες) ότι ή σύνθεση που προκύπτει από τήν άρνηση τής άρνησης άνήκει στη λογική, όχι στην πραγματικότητα τής ιστορίας· στην τελευταία άνήκει ή τραγική σχέση του ανθρώπου μέ τά κοινωνικά του μορφώματα, και ή ιστορία ως γνωστική πράξη έχει νά μεταφέρει αυτή ακριβώς τή συνείδηση ή μιá αίσθηση τής ιδιάζουσας λειτουργίας του χρόνου, του ιστορικού χρόνου «κατηγορημένου» στίς ποιότητές του -τίς διαρκείες- και διαμορφωμένου σε πνευματική κατάσταση, σε έννοιολογικό εργαλείο. Είναι δουλειά τής ιστορίας νά τό κάμει, τουλάχιστο κι αυτή, μέ τό δικό της τρόπο προσέγγισης στά αντι-

κείμενά της. Τής χρειάζεται φυσικά έργηγορση (λέγω τής ιστορίας ως έπιστήμης), δηλαδή συμμετοχή σε όλες τής όμόλογες γνωστικές διαδικασίες σε μιá μεταδιεπιστημονική όπτική: στην όπτική αυτή γίνονται «επιχειρησιακές» οί λογι-

«τό ζήτημα δέν είναι νά γραδάrouμε τής άδράνειες, αλλά νά ποντάrouμε στίς κινητικότητες μέσω τής αισιοδοξίας που υποβάλλουν οί επίμονες ψευδαισθήσεις»

κές των άλλων έπιστημών διευρύνοντας τήν ιστορική «θεματολογία» και άποκαθιστώντας τήν επικοινωνία ανάμεσα σε όλες τής έπιστήμες.

Δουλειά τής ιστορίας νά τό κάμει, λέγαμε, μέ τά δικά της εργαλεία, διανοητικά και πραγματικά· τά τελευταία είναι οί πηγές της. Θεωρήστε, ανάμεσα στα χίλια παραδείγματα, τήν έπίπτωση που έχει και στα πρώτα και στα δεύτερα ή ανατροπή των σχημάτων του τύπου «πολιτισμένος - άπολίτιστος», «όρθολογικό - μη όρθολογικό», άνατροπή που έφερε ή ανθρωπολογική έρευνα, για νά φανεί τόσο ή άενη δυνατότητα «έπανανάγνωσης» τής ιστορίας όσο και ή πολιτισμική της συνέπεια, ή ένσωμάτωση δηλαδή στην πολιτισμική μας ταυτότητα τής αίσθησης του ιστορικού χρόνου. Όλα τούτα βέβαια ξεειδικεύονται, πρέπει νά ξεειδικεύονται, σε έπιμέρους προσεγγίσεις που έχουν τήν αξία παραδείγματος· από τή στιγμή αυτή και ύστερα μπορεί τό παράδειγμα νά ένοφθαλμίζεται στίς μορφές μέ τής όποιες «κατορθώνεται» ή παιδεία, άρα και στους τρό-

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

αλεβιζοπουλος

ΦΕΙΔΙΟΥ 14-16 ΑΘΗΝΑ τηλ. 3600.059

.....ΣΥΝΕΧΙΖΟΥΜΕ.....

πους με τούς όποιους διαμορφώνεται ή συνειδησή μας για τό «είναι» και τό «έγω».

Τά δήματα τής έρευνας στό σύνολό τους δέ νομίζω ότι πηγαίνουν πρós τήν κατεύθυνση πού ύποδηλώνω· αλλά και páλι, σημασία δέν έχουν τόσο τά οργανωμένα δήματα όσο τά παραστρατήματα· υπάρχουν τουλάχιστο ως πρόθεση σέ πολλούς και ως πορεία σέ αρκετούς. Ός πορεία σέ όλους εκείνους πού ή δουλειά τους επιτρέπει τή «συνέχεια», για τήν όποία μιλούσαμε παραπάνω: είναι τά γενναία έργα πού ενέχουν τό σπέρμα τής μεταλλαγής τους. Πάρτε για παράδειγμα τή «Θεσσαλονίκη» του Νίκου Σδορώνου και φανταστείτε την μαζί με τήν ένδοχώρα, μαζί με τήν οικονομική λογική τής ένδοχώρας, πού και ή μία κ' ή άλλη υπάρχουν σπερματικά στό βιβλίο αυτό, πού δέν είναι αποκλειστικά ή μελέτη ενός λιμανιού, όπως συνήθως λένε· θά γίνει τότε φανερό τί σημασία έχουν τά παραστρατήματα, τί δυνατότητες «δεξίωσης» παρέχουν στις προθέσεις για άλλα παραστρατήματα. Τό αϊτούμενο είναι πώς θά περάσουμε τό σύνορο ανάμεσα στους διαφορετικούς δηματισμούς, πώς δηλαδή θά δημιουργήσουμε τό ιστοριογραφικό consensus, πέρα από τό βηματισμό τής χήνας ή τό σημειωτόν (τό όποιο, ως γνωστό, δέ χρειάζεται και πολύ χώρο).

Η ιστορική έρευνα προϋποθέτει ένα εργαστηριακό καθεστώς και ένα καθεστώς του έρευνητή: από μόνα τους και τά δυό δέν αρκοῦν για να μεταλλάξουν τήν έρευνα -μιλώ για τήν ιστορική έρευνα, για τήν έρευνα στο πεδίο των κοινωνικών έπιστημών- σέ κοινωνική παρέμβαση· για να γίνει ή παρέμβασή της, χρειάζεται οι φορείς της να μετέχουν στις έγνοιες για τις όποιες μιλούμε, ως συλλογικά σώματα μάλιστα. Η συμμετοχή ωστόσο σ' αυτές τις έγνοιες δέ μεταφράζεται στις συνδικαλιστικές πιέσεις, στους συνδικαλιστικούς αγώνες, αν θέλετε, πού κάθε τόσο ξεσποῦν στο χώρο τής έρευνας και ιδίως τής εκπαίδευσης. Κατά τά άλλα μιλάμε για «ποιοτικά» αϊτήματα και τά όμοια, ενώ απλώς διαιωνίζουμε τούς μηχανισμούς των κοινωνικών άδρανειών. Πάρτε για παράδειγμα τήν κινητοποίηση πού έγινε με τή μεταρρύθμιση των πανεπιστημιακών καθεστώτων και τήν αντίστοιχη πού γίνεται ένόψει του καθεστώτος πού θά δοθεί στην έρευνα και κοιτάξτε σέ ποίο βαθμό οι άμεσα ενδιαφερόμενοι συμμετέχουν έμφορούμενοι από, πολιτισμικά σέ τελευταία ανάλυση, αϊτήματα του τύπου πού περιγράφουμε: θά δείτε ότι ή κοινωνική παρέμβαση των έρευνητών είναι γύρω στο μηδέν -ή διαλεκτική σχέση του έρευνητή με τήν κοινωνία δέν έχει αποκατασταθεί στο χώρο των συλλογικών εκδηλώσεων. Εκείνο πού έπείγει είναι ή λήψη συνειδησης για τήν ανάγκη αποκατάστασης αυτής τής σχέσης, ανάγκη πού σήμερα ή πο-

Κυριότερες αὐτοτελείς έργασίες του Σ. Ἀσδραχᾶ

Μηχανισμοί τής άγροτικής οικονομίας στην τουρκοκρατία (Θεμέλιο, 1979)

Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (Μέλισσα, 1980)

Έλληνική οικονομία και κοινωνία (Έρμη, 1982)

Patmos entre l'Adriatique et la Méditerranée Orientale (διδασκαρική διατριβή, 1972)

λιτική έξουσία θά έπρεπε να τήν υποκινεί, έτοιμάζοντας τις θεσμικές ύποδοχές για τό ενεργητικό consensus πού ύπάρχει δύναμει παντού και, φυσικά, και στο χώρο των κοινωνικών έπιστημών.

Κοντολογίς, θέλω να πιστεύω ή να έχω τήν έπίμονη ψευδαίσθηση ότι τά παραστρατήματα πού φεύγουν από τή γραμμή και τήν πεπατημένη μπορεί να συγκλίνουν πρós μια διαφορετική κατεύθυνση: αυτό στην πράξη σημαίνει ότι οι ιστορικοί πρέπει να υποδείξουν, χωρίς να περιμένουν να τούς δοθεί τό καθεστώς τους, τή στρατηγική των ιστορικών σπουδών, συμπεριφερόμενοι και σ' αυτό τό επίπεδο ως πολιτικά άτομα, άσκώντας δηλαδή πολιτισμική πολιτική. Αν μείνουμε μόνο στην καταγραφή των δεδομένων, αν θεωρήσουμε ότι πραγματικότητα είναι μόνο εκείνο πού φανερώνεται στο επίπεδο του θεσμοθετημένου λόγου, τής θεσμοθετημένης λιτανείας των κοινωνικών διεκδικήσεων, τότε βέβαια «τά δήματα τής ιστορικής έρευνας και τής ιστορικής παιδείας στον τόπο μας, αλλά και τά αϊτούμενα τής κοινωνίας μας, δέν είναι πρós τήν κατεύθυνση αυτή» -για να διατυπώσω χωρίς έρωτηματικό τή φράση σας. Τό αϊτούμενο όμως είναι να αλλάξουμε τό θεσμοθετημένο λόγο και τή θεσμοθετημένη λιτανεία, για να δώσουμε στην πραγματικότητα τή δυναμική της.

Η θητεία σας στην ιστορική παιδεία, κάτω από τις συνθήκες πού γίνεται στο Παρίσι, και οι μεταπτυχιακές σπουδές των Έλλήνων στη Γαλλία και σέ άλλες χώρες, νομίζετε ότι μπορούν να συντελέσουν στην προσπάθεια, πού γίνεται ή δέν γίνεται στον τόπο μας, για να ξεφύγουμε από λογής άγκυλώσεις και στην έρευνα και στην παιδεία και να βρούμε δρόμους πρós τήν παραγωγή μιας ανεξάρτητης -όχι φυσικά ξεκομμένης- έπιστήμης στη χώρα μας;

μικρές ἀγγελίες

ΖΕΤΗΣ φοιτητής τῆς Φυσικομαθηματικῆς παραδίδει μαθήματα τῆς ειδικότητάς του. Τηλεφωνήστε, ὅσο εἶναι νωρίς, στό 92.14.813, γιατί ὁ ἀριθμός τῶν μαθητῶν εἶναι περιορισμένος.

★

ΓΙΑ δανεισμό ἢ γιά ἀποδελτίωση ἀναζητᾶ συλλέκτης τῆ «Φύση» τοῦ Πρίντζη, σέ πλήρη σειρά ἢ μεμονωμένα τεύχη ἀπό τό 1894 καί μετά. Ἄν μπορεῖτε νά δοθηθετε τηλεφωνήστε στό 77.77.270 (μόνο ἀπογεύματα).

★

ΒΕΡΑ Ἀμερικανίδα στό Νέο Κόσμο ἐπιθυμεῖ νά δώσει τά φῶτα της, μέ ἀμοιβή φυσικά, σέ ὄσους θέλουν νά μάθουν καλά τή γλώσσα. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἀπό τήν περιοχή της ἄς τηλεφωνήσουν στό 90.18.880 γιά λεπτομέρειες.

★

ΘΑ μιλήσετε γρήγορα ἀγγλικά ἂν ἀποφασίσετε νά τά διδαχθεῖτε ἀπό φοιτητή πού γνωρίζει ἅπταιστα τή γλώσσα. Τηλ. 92.20.204.

★

Ο Κ. Ζ., πού σπουδάζει στίς Η.Π.Α., εὐχαριστεῖ τούς φίλους του ἀναγνώστες τοῦ «Διαβάξω» γιά τά παρήγορα λόγια στίς πρωτότυπες εὐχετήριες κάρτες πού τοῦ ἔστειλαν.

ΕΙΝΑΙ ἐπόμενο ὅτι ὄσοι σπουδάζουν στή Γαλλία ἔχουν τή δυνατότητα νά ἔρθουν σέ ἐπαφή μέ μιὰ ἱστοριογραφία πού ἀνανεώνεται συνεχῶς καί μποροῦν ἔτσι νά μεταμοσχεύσουν τήν προβληματική της στήν ἐθνική μας ἱστοριογραφία καί νά συμβάλουν, συνελῶς, στήν ἀπαγκύλωσή της· ἀκόμη περισσότερο, νά συμβάλουν στήν παραγωγή μιᾶς ἀνεξάρτητης ἐπιστήμης. Δυνατότητα ὅμως δέ σημαίνει καί πραγματικότητα: εἰδικά ὡς πρὸς τή Γαλλία τό πρόβλημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνσωμάτωσης τῶν ἐλλήνων μεταπτυχιακῶν σπουδαστῶν εἶναι τεράστιο, γιατί στίς συντριπτικά περισσότερες περιπτώσεις δέν ἔχουν ἀποκτήσει στό ἐλληνικό πανεπιστήμιο μιὰ ἱστορική εὐαίσθησία ἰκανή νά τοῦς κάμει δέκτες τῶν ἐρεθισμάτων πού ἐκπέμπει ἡ γαλλική ἱστοριογραφία, ἄς ποῦμε ἐκείνη πού θγαίνει ἀπό τό κλίμα τῶν Annales. Ἀρχίζει μιὰ προσωπική πάλη τῶν σπουδαστῶν, ἀπό τήν ὁποία ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι πολλοί θά βγοῦν κερδισμένοι· μιὰ πάλη πού ἔχει ὡς σκοπό τή συγκρότηση ἑνός σκεπτικοῦ τελείως διαφορετικοῦ ἀπ' αὐτό πού τοῦς ἔδωσε ἡ ἀγωγή τους, μιὰ πάλη πού τήν ὑποβοηθᾶ μιὰ κεκτημένη ἀπαίτηση, νά δώσουν δηλαδή ἱστορική διάσταση στά σημερινά προβλήματα τῆς ζωῆς τους καί τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐπιστημῶν στίς ὁποῖες ἔχουν θητεύσει. Γιατί εἶναι ἐνδεικτικό τό γεγονός ὅτι ὑπάρχει ἐντονη ἱστορική ζήτηση ἀπό τήν πλευρά σπουδαστῶν πού δέν ἔχουν βγάλεϊ φιλοσοφικές σχολές, πράγμα πού ὑποδηλώνει καί τήν ἀνάγκη γιά ἱστορική παιδεία πού ὑπάρχει στή χώρα μας. Στό βαθμό ὅπου μπορῶ νά ξέρω τά ἐνδιαφέροντα νέων πού σπουδάζουν ἱστορία στό Παρίσι, εἶμαι σέ θέση νά μαρτυρήσω ὅτι πραγματικά τά ἐνδιαφέροντα αὐτά τείνουν νά συμβάλουν, στό θεματολογικό τουλάχιστο ἐπίπεδο, στή διαφοροποίηση τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν μας. Ἀλλά τό παιχνίδι δέν πρόκειται νά παιχτεῖ σέ κανένα Παρίσι ἀλλά στήν ἴδια μας τή χώρα. Ἐπανερχόμαστε σ' αὐτά πού λέγαμε πῶς πρὶν γιά τήν παρέμβαση τῶν ἱστορικῶν. Τώρα πρόκειται νά δημιουργηθοῦν μεταπτυχιακές σπουδές στήν Ἑλλάδα: εἶναι ἡ μεγάλη εὐκαιρία νά προσανατολιστοῦν στήν ἔρευνα, νά χρησιμοποιήσουν τήν ἔρευνα καί τοῦς ἐρευνητές, τά ἐρευνητικά κέντρα καί νά φτάσουν στήν ὁσμωση ἔρευνας καί διδασκαλίας. Οἱ μεταπτυχιακές σπουδές, γιά νά μήν καταστήσουν προέκταση τῆς ἐγκύκλιος διδασκαλίας, γιά νά μή γίνουν ἕνας τρόπος ἔμμεσης ἐπιλογῆς στό πανεπιστήμιο, θά πρέπει νά στηρίζονται στήν ἔρευνα καί νά προάγονται μέσο ἑνός ἐλαστικοῦ συστήματος διδακτικῶν σχηματισμῶν πού θά ἐπιτρέπουν καί θά ὑποκινοῦν τήν ἐπικοινωνία ὅλων τῶν ἐπιστημῶν· μιὰ ἐπικοινωνία ὅπου ἡ ἱστορία θά εἶχε νά δώσει καί νά πάρει: ἕνας ἀκόμη χώρος γιά ἐπίμονες ψευδαισθήσεις. ■